

ІСТОРІЯ МЕДИЦИНИ

Черкасов В.Г.,
Бідна Л.П.

НАУКОВА ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНИЦЬКА СПАДЩИНА В.О. БЕЦА

Національний медичний університет імені О.О.Богомольця, м. Київ

Резюме: відкриття та прогресивні ідеї славетного українського анатома і гістолога В.О. Беца (1834-94), як фундатора сучасного вчення про цитоархітекtonіку кори головного мозку, знайшли своє продовження і розвиток у історичних дослідженнях.

Ключові слова: наукові та історичні дослідження В.О. Беца.

Серед відомих імен медиків-науковців України, що зробили вагомий внесок у розвиток світової теоретичної медицини, особливе місце займає видатний дослідник центральної нервової системи київський анатом і гістолог, педагог, психіатр і невропатолог, громадський діяч, професор Київського університету св. Володимира, член багатьох наукових товариств Володимир Олексійович Бец [1].

Випускник медичного факультету Київського університету св. Володимира В.О. Бец (1860) [2] вдосконалювався в провідних клініках та лабораторіях видатних європейських вчених К. Людвіга, Е. Брюкке, Г. Гельмгольца, Й. Гіртля. В.О. Бец залишив близько 50 наукових праць. Відкрив хромафінну реакцію мозкової речовини надниркових залоз (1864), розробив оригінальну методику фіксації і ущільнення мозку (1866), став засновником вчення про архітекtonіку кори головного мозку. Виготовив 6000 анатомічних препаратів, які на всесвітній виставці у Відні (1873) було відзначено "Медаллю за успіхи". У своїй праці "Два центри в кірковому шарі людського мозку" (1874) описав уперше відкриті ним гігантські пірамідні нейрони (клітини Беца), що здобуло йому світову славу.

Не дивлячись на замовчування деякими зарубіжними авторами значення робіт В.О. Беца на теренах створення одного із важливих розділів науки про мікроскопічну будову мозку — цитоархітекtonіку, пріоритет належить нашому співвітчизнику.

Вчений передав багату колекцію оригінальних гіпсових зліпків мозку та фотографій, виконаних ним власноруч, в дар анатомічному

театру медичного факультету Київського університету.

Відкриття В.О. Бецем гігантських клітин кори великого мозку викликало бурхливу дискусію не тільки серед морфологів, але і фізіологів, клініцистів, представників інших галузей біології та медицини. Тому ідея Володимира Олексійовича видати атлас стала актуальною необхідністю. Професор К. Людвіг запропонував видати атлас коштом Дрезденської академії наук, але В.О. Бец хотів, щоб такий цінний анатомічний посібник було надруковано на батьківщині. На жаль, патріотичні прагнення вченого не зустріли ані підтримки, ані усвідомлення важливості проекту з боку не тільки Міністерства народної освіти та Академії наук, але і керівників Київського університету.

Ще під час перебування на Всесвітній виставці у Відні (1873) професор Бец почав вивчати геліографію та способи друкування. В одному із протоколів засідання ради університету розміщено подання медичного факультету від 17.01.1874 р. №16 з клопотанням перед радою про виконання прохання професора В.О. Беца щодо облаштування фотографічного кабінету: "Это был единственный путь предпринять издание самому без всякой связи с граверами и литографами. Более 600 гульденов я употребил на уроки витротипии, фотолитографии и пр. и приобрел таким образом возможность приготовить рисунки для печати. Ознакомившись с литографией я был в состоянии изменить и улучшить ее способы, и в доказательство представляю рисунок одного из моих препаратов, выравненных на стекле" [3]. У відповідь на прохання рада медичного факультету дозволила про-

фесору В.О.Бецу облаштувати лабораторію та придбати обладнання власним коштом.

Великих зусиль і наполегливості вартувала Бецу організація друку атласу у Києві (на рідній землі) та йому вистачило наполегливості, волі та стійкості для подолання перешкод і досягнення мети. У праці "Анатомія поверхні головного мозку" (1883) з атласом і 36 таблицями видатний вчений дав найповніший на той час опис рельєфу кори півкуль головного мозку.

Доволі прохолодно, з нерозумінням, зустріли деякі вітчизняні вчені подальші роботи О.В. Беца з вивчення мікроскопічної будови кори великого мозку, примусили його відмовитися від продовження цих досліджень і взятися за вивчення питань онтогенетичного розвитку кісток.

Бец уособлював поєднання вченого з блискучим експериментатором та настійливим дослідником нових шляхів та методів дослідження. Він постійно знаходився в курсі останніх досягнень суміжних з анатомією наук – хімії, фізики, математики, механіки, вносячи значний внесок у розвиток в цю галузь науки. Вивчаючи хімію В.О. Бец застосовує у своїх роботах найновіші методи того часу, наприклад, спектральний аналіз.

Передумови культурно-освітницької спадщини В.О. Беца. Значення творчого доробку В.О. Беца не обмежується відкриттям в галузі досліджень кори великого мозку. Його спадщина багатогранна. Широта та різнобічність інтересів Беца добре ілюструються тим, що він займався дослідженнями не тільки у різноманітних галузях природничих наук. Будучи високоосвіченою людиною свого часу, В.О.Бец належав до справжніх патріотів своєї Батьківщини, гідно представляв українську національну еліту XIX ст. На формування його поглядів та переконань вплинуло спілкування з кращими українськими науковцями та громадськими діячами, серед яких був відомий і видатний історик, археолог, народознавець України, випускник медичного (1855 р.) та історико-філологічного (1860 р.) факультетів Київського університету св. Володимира В.Б. Антонович (1834–1908) [2].

У 1883 р. разом з В.Б. Антоновичем В.О. Бец здійснив видання автобіографій та портретів відомих історичних діячів південно-західної Росії, як називалася тоді територія сучасної України "Исторические деятели юго-западной России в биографиях и портретах" [4].

Історіографічне видання надзвичайно багате на іконографічну інформацію, в ній зосереджені портрети визначних державних і культурних діячів України XVI–XVIII ст., що розкриває знакові постаті вітчизняної історії – Петра Конашевича Сагайдачного, Богдана Хмельницького (вісім портретів), Юрія Хмельницького, Савви Туптала (два портрети), Івана Виговського, Павла Тетері, Дем'яна Многогрішного, Івана Брюховецького, Михайла Ханенка, Петра Дорошенка, а також подає факсиміле письма і підписів Дем'яна Многогрішного, Івана Брюховецького, Михайла Ханенка та Дмитра Дорошенка з колекції Київської Духовної академії, В.В. Тарновського, графа Милорадовича, А.М. Лазаревського.

Видання було здійснено за ініціативи і на кошти випускника історико-філологічного факультету Київського університету св. Володимира, В.В. Тарновського (1837–1899) – українського культурного діяча і мецената. Вбачаючи у колекціонуванні служіння народові, громадянський обов'язок, В.В. Тарновський з 18-річного віку збирав предмети української старовини, каталоги яких опублікував двома випусками, віддаючи цій справі багато років, неабияку енергію, талант і чималі кошти на придбання різноманітних пам'яток етнографії та археології України. Оригінальна і єдина колекція цих пам'яток неодноразово виставлялась у Києві ще за життя В.В. Тарновського і звертала на себе увагу не лише багатством і цінністю предметів, але і їх історичним інтересом. Він був колекціонером натхненним і пристрасним до фанатизму, колекціонером за покликанням і переконанням. Саме такі його якості відзначав В.О. Бец: "Нужна была особенная любовь, доходящая до страсти, чтобы извлечь даже из хуторных захолустьев и монастырских стен какой-нибудь фамильный портрет, старинный манускрипт, редкую старинную вещьцу местной работы или принадлежавшую лицу, игравшему какую-нибудь роль в истории края. Значительные суммы затрачивались на покупку костюмов, оружия и предметов местной домашней утвари прошлого и запряженного столетий, которые приобретались собирателем даже из заграничных музеев".

З приводу унікальності, цінності і величезного значення колекції Тарновського для України В.О. Бец наголошував: "Коллекция В.В. Тарновского имеет большую этнографическо-археологическую ценность: коллекция эта может быть названа настоящим, едва ли не единствен-

ним музеєм юго-західного краю. Она помещается в одном из имений владельца ее в селении Качановка Черниговской губернии Борзенского уезда, поэтому доступна для не многих".

"Качанівка" як культурно-мистецький осередок національної свідомості України XIX століття. Роль Качанівки як культурно-мистецького осередку XIX ст. незаперечна. Недавнім, М. Костомаров назвав її "вирієм...", куди зліталось різне українське вчене, художнє та письменне "птаство" [5].

У своїй знаменитій садибі "Качанівка" на Чернігівщині, освяченій іменами Шевченка, Гоголя, Глинки, Рєпіна, багатьох інших відомих діячів, В.В.Тарновський зібрав унікальну колекцію українських старожитностей. На той час це була єдина цілісна і найбагатша збірка козацьких реліквій. Відповідно унікальність і автентичність зібрання робило його об'єктом дослідження провідних науковців того часу. Дмитро Яворницький, усвідомлюючи історичну цінність зібрання, пропагував її при першій ліпшій нагоді. Про історичну цінність колекції говорить вислів самого Яворницького: "В Качанівці я пробув кілька днів, найбільш упадаючи біля того великого козацького багатства, яке звідусіль зібрав Василь Васильович Тарновський" [6].

Серед відомих українських істориків і етнографів Михайла Максимовича, Миколи Костомарова, Пантелеймона Куліша, Володимира Антоновича в комплектуванні колекції українських старожитностей Василю Тарновському всіляко допомагав і Володимир Беца.

Численні гості Качанівки – діячі науки і мистецтва, завжди знаходили тут гостинний прийом, а часто і матеріальну підтримку. В одному із музейних реліквій – альбомі автографів "Качанівка", в якому вміщено понад 600 автографів почесних гостей, є запис професора В.О. Беца, який відвідував садибу [7]. Відзначаючи величезне значення і цінність збірки вони не могли не замислюватися над її долею. Знаково і пророчо звучать слова Олександра Лазаревського у садибному альбомі Тарновських: "Восхищался коллекцией и с тревогой думал о ее будущем" [7]. Це – О.Лазаревський, за порадою якого Тарновський передав своє зібрання саме Чернігову і який разом з В.Антоновичем допоміг влаштувати його на тимчасове зберігання (поки буде збудоване приміщення) до музею Київського товариства старожитностей і мистецтв.

"Если описание и издание всякой естественно-исторической коллекции имеет как об-

разовательное, так и научное значение, представляя возможность пользоваться ею каждому у себя в кабинете, то тем большее еще значение приобретает издание коллекции этнографическо-археологической, предметы которой приобретаются и сохраняются трудно. Сколько картинных галерей, сколько манускриптов, составляют частую собственность, уже потеряны для потомства. Изменение материального положения владельца, равнодушные или добродушные его наследники, и редкие собрания делаются предметом распродажи, или расхищаются добрыми людьми иногда с варварским равнодушием. На моей памяти исчез бесследно большой семейный архив, собиравшийся десятки лет Н.И. Танским. Я также был свидетелем как документы второй половины прошлого столетия и 3 года в год маляры употребляли на обверти артоса, заказываемого для приходской церкви.

Еще больше: в конце пятидесятих годов последняя представительница рода одного из выдающихся южно-русских деятелей царствования Екатерины II геростратовски отняла у истории, может быть важнейшие сведения относящиеся к последнему гетманству. Незадолго до своей кончины, она приказала растопить печь кирпичного завода, поставит в нее два огромные сундука с различными документами и поддерживать огонь, до тех пор пока все превратилось в пепел. Все такие вольные и невольные прегрешения пред исторической наукой всегда были и всегда будут присущи изменяющимся условиям материального и нравственного состояния частной человеческой жизни".

Розуміння значення, занепокоєння подальною долею зібрання у вирі можливих історичних катаклізмів звучать у словах перемови В.О. Беца: "Для спасения от разрушения дорогих остатков прошедшего возможны два способа: или собрание предметов делается достоянием общественным и хранится в особом помещении, общественном музее, или с вещественных образчиков делаются рисунки, копии в значительном количестве экземпляров. Первый способ сохранения предметов во времени представляет хотя большую вероятность, но не абсолютную: например в случае войны или еще больше господства стихийной силы народных масс. Второй способ не даст возможности непосредственно видеть и осязать самые предметы, но за то может быть более увековечивает их посредством копии. История изобилует назидательными примерами уничтожения

подлинников коллекций и сохранения сведений о них посредством таких копий...".

Колекція українських старожитностей В.В. Тарновського. Колекція українських старожитностей була надзвичайно знаною і популярною в колах передової української інтелігенції. До 60–70-х рр. XIX ст. колекційна діяльність В. Тарновського розглядалась як національна, і розуміючи високу цінність збірки, багато визначних українських діячів передають до неї власні архіви. У цей час образотворча збірка поповнилася портретами видатних діячів української історії — гетьманів, полкових старшин та ін. Василь Тарновський зробив визначний вклад у розвиток музейництва на Україні, залишивши у спадок нащадкам безцінну колекцію історичних пам'яток.

У свідомому розумінні надзвичайно важливого і значущого для сучасників і нащадків високого зібрання кращих представників української інтелектуальної, культурної, наукової і громадської еліти, до якої належав і сам Василь Васильович Тарновський, ним було запрошено до Качанівки художника Васькова, який зробив чимало копій портретів родин Галаганів, Кочубеїв, Скоропадських та інших козацьких династій. Саме ці портрети з використали В.Антонович та А.Бец у своєму фундаментальному виданні, присвяченому історичним діячам Південно-Західної Росії у біографіях та портретах.

В.О. Бец писав: "Собрание В.В. Тарновского состоит из старинных портретов, рисунков, документов, различных предметов домашней утвари и различного рода старинного оружия. Для истории нашей местности наибольшее значение несомненно имеют личности, бывшие представителями и вожаками народа. Портреты таких исторических личностей несомненно интересны для любителя родной старины, но они важны и ценны не только для историка, но для этнографа и антрополога. Не даром народная поговорка "лицо — зеркало души" выразила ту неразрывную связь, которая существует между внутренним миром человека и его наружными чертами: в типе лица чутье историка может иногда подмечать мотивы деятельности исторической личности.

Антрополог по типу лица в праве делать заключение к какой семье, какому племени принадлежит данная личность. Хотя для решения этих вопросов наука и не имеет абсолютных данных, но данные известной вероятности все-таки существуют, и может быть наста-

нет время, когда тип исчезнувшего человека делается предметом такого же научного анализа, как и тип исчезнувшего животного. На сколько мысль эта верна и может быть оправдана фактами деятельности исторических личностей — ответить приводимыя жизнеописания, обязательно составленные по нашей просьбе знатоком местной старины профессором Антоновичем".

Авторами було задумане воістину грандіозне видання у 3-х "отделах" (частинах), яке б охоплювало всю історію України та представило її в персоналіях, подіях, пам'ятниках речових і писемних. "В собрании Тарновского находится 44 портрета различных лиц, все они войдут в наше издание, составил 1-й отдел его, распадающийся на пять выпусков. Второй отдел, если обстоятельства нам не помешают, будет содержать описание и изображение старинных предметов, домашней утвари, одежды и оружия. В третий отдел могут войти факсимиле различных местных документов 17 и 18 века и 1-й половины настоящего столетия [19 века — Л.Б.]". Але цій надзвичайно важливій і шляхетній справі, на жаль, не судилося здійснитися...

"Выходящий в свет 1-й выпуск, — как писал В.О.Бец, — содержит в себе 9 портретов и биографий выборных гетманов и один портрет Макаровского сотника Саввы Туптала с его коротенькой биографией. Все биографии написаны известным знатоком истории Юго-Западной России профессором В.Б. Антоновичем, исключая биографии Хмельницкого, написанной секретарем Киевской Археографической Комиссии О.И. Левицким".

Говорячи про спосіб відтворення портретів Бец скромно пише: "Портреты отпечатаны фототипией и составляют точнейшие копии с портретов коллекции Тарновского написанных маслянными красками".

Філігранне високомайстерне художнє та технічне виконання цього науково-історичного проекту, що було виконане В.О. Бецем способом фототипії у той самий рік, коли було випущено ним "Анатомію поверхні головного мозку" (1883) з атласом, не міг не відмітити навіть упереджений анонімний критик: "Известно, что г. Бец сам занимается фототипным деланием преимущественно для целей излагаемой им науки анатомии. Воспроизведены ли выпущенные теперь портреты в его фототипии и он умолчал об этом из скромности, или же они составляют заграничное изделие — остается неизвестным, но сличая прежния известныя

нам изделия фототипии г. Беца с выпущенными портретами, мы можем сказать, что если они изготовлены им самим, то его фототипия сделала огромный успех, так отчетлива и чиста работа портретов, хотя нельзя сказать, чтобы она не оставляла желать лучшего" [Киевская старина, 1882 г., № 4, с. 878 – 882].

Не дивлячись на те, що у передмові до книги зазначено, що видання було здійснено за колекцією В.В.Тарновського, але з пояснення видно, що не всі зображення виготовлені із портретів цього зібрання. Про кропінку шпальт збирання портретів до описів біографій відомих історичних особистостей можна судити із пояснення самого В.О. Беца.

"Богдан Хмельницький снят со старинного оригинала, находившегося в картинной галереи графа Осолинских. Этот портрет приобретен В.В. Тарновским от бывшего Варшавского полицмейстера И.И. Стороженка. Аутентичность этого портрета доказывается большим сходством его с гравюрою Гондиуса, резаную на меди и отпечатанною в Гданске в 1651 г. Гравюра эта очень редкая, и сколько нам известно находится она в хорошем виде только в известном собрании сенатора Ровинского и в Краковской Библиотеке, откуда мы получили ее, благодаря обязанности польского археолога Йосифа Лоскаго. Гравюра эта есть самый старый и самый первый современный ему портрет Богдана Хмельницкого, потому может быть и самый первый. Она служила образчиком для всех других его портретов, как гравированных, так и писанных масляными красками. Несколькими годами позже эта же самая гравюра Гондиуса была вырезана на меди гравером Конрадом Воусманом в Антверпене, и скопирована в прямом виде, потому отпечатков ее представляет обратное изображение. Гравюра эта находится в библиотеке графов Замойских в Варшаве. Кроме гравюры Гондиуса, мы прилагаем еще пять гравюр портрета Хмельницкого, взятых из различных починений 17-го века, относящихся ко времени Яна Казимира и Богдана Хмельницкого. Три из этих гравюр представляют неудачные копии с гравюры Гондиуса в меньшем виде, а остальные две непохожи на гравюру Гондиуса и представляют одно и то же лицо гравированное отношении; меньшая из них помещена в книге Адольфа Брахелия под заглавием "Historia nostril..... 1654 Amstedami". Все эти гравюры мы получили от графа Милорадовича, благодаря просвещенному его сочувствию к нашему изданию.

Из новых портретов Богдана Хмельницкого мы предлагаем литографическую копию его художника Матейко, помещенную в иллюстрированном Варшавском журнале "Kłosy", художественная переделка гравюры Гондиуса только черты лица Хмельницкого несколько полонизированы.

Петр Дорошенко снят с портрета, находившегося в Волокамском монастыре, где он погребен. Он изображен уже пожилым и писан не совсем искусною рукою; особенно это видно в изображении туловища, которое всегда изображается не верно на наших старинных портретах. Вероятность сходства этого портрета доказывается современною гравюрою, изданною в Антверпене в конце 17-го столетия. Эту редкую гравюру, составляющую собственность любителя старины А.М. Лазаревского, мы также прилагаем.

Портрет Саввы Туптала снят со старинного оригинала в Черниговском соборе. Этот портрет по типу лица, по его выражению, по прическе, и бороде, по принадлежностям костюма, совершенно тождественен с копией портрета, существующаго в Киево-Кирилловском соборе и прежде висевшаго над гробом Туптала. Подпись над портретом следующая: Копия эта снята с старинного портрета С. Туптала 1774 году. Для большей полноты издаваемой коллекции мы включили в нее и тот портрет Туптала глубоким стариком, вероятно не задолго до смерти. Может быть он писан не с натуры, а может быть разница между двумя приводимыми портретами объясняется большою разницею в возрасте. Портрет из коллекции Тарновского изображает Туптала в возрасте от 50 до 60 лет, а на портрете Московском он представляется стариком до 100 лет".

"...Остальные портреты коллекции Тарновского вошедшие в настоящий выпуск, срисованы с миниатюрных изображений гетманов, помещенных в известной летописи Величжа, находящейся в Императорской Публичной Библиотеке. Они сделаны с этих изображений по заказу В.В. Тарновского в настоящую величину масляными красками известным художником Васько, бывшим преподавателем рисования в Университете Св. Владимира. Если эти портретах, в чертах лица, есть некоторое выражение характера каждой личности, которое по видимому отсутствует в миниатюрах Величжа, то в этом нельзя упрекнуть покойнаго художника, художественное око котораго могло проследить такую черту в миниатюрном рисунке, ка-

торая невидима глазу обыкновенного зрителя. Таким образом, эти портреты можно считать наиболее верными с их старинными подлинниками, они составляют опіса в живописи.

Портрет Юрия Хмельницкого писан с изображением его, находящегося у Судииенка.

Портрет Сагайдачного снят с портрета, находящегося в торжественной зале Киевской Духовной Академии. Аутентичность его доказывается ксилографическим изображением Сагайдачного, изданным вместе с стихами, сочиненными на смерть его студентами Киев. Братского училища в 1621 году. Это ксилографическое изображение гетмана верхом мы включили в собрание факсимиле, а самый оригинал его находится в Императорской Публичной Библиотеке".

Отже, історія створення видання показує як ідея збереження національних цінностей об'єднала навколо себе непересічних особистостей наукового світу XIX сторіччя – мецената В.В. Тарновського, істориків В.Б. Антоновича, О.М. Лазаревського, всесвітньо відомого морфолога В.О. Беца, які розуміли необхідність розвитку власної національної культури та духовності для піднесення рівня етнічної освіченості народу. Наполегливо, самовіддано і сумлінно вони проводили активну культурно-освітницьку та науководослідницьку роботу по вивченню сучасного й минулого українського народу, яка, на думку О.Левицького, мала "сприяти у протидії згубній колонізаторській політиці царського уряду щодо українського народу".

Видання цієї історіографічної праці співпало із епохою реакції 80-х років, епохою розгрому передової народницької інтелігенції. Незабаром після виходу у світ видання у часописі "Киевская старина" була опублікована вкрай критична рецензія [Киевская старина, 1882 г., № 4, с. 878 – 882]. Анонімний рецензент зосереджується на питанні, наскільки надруковані портрети можна вважати історичними джерелами, і доходить висновку, що вони не є джерелами. Згодом в "Историческом вестнике" за 1883 р. (отд. "Критика и библиография", стр.633) з'явилася стаття невідомого автора, яка в різких виразах критикувала видавця Беца. В тому ж році в "Вестнике Европы" була розміщена "разнузданная статья"[8], автор якої намагався зганьбити В.О Беца як вченого та громадянина.

Такі відгуки реакційної преси, зокрема, пояснюють той факт, що крім першого випуску згаданого видання, ніяке інше так і не побачи-

ло світ. Доля цього видання, очевидно, сильно відбилася на подальшій діяльності В.О. Беца і його положенні в університеті.

Книга була сприйнята правлячими колами Росії як протест проти національної політики царського уряду та загострила існуючий до цього антагонізм між прогресивною групою професорів-"українофілів", до якої належав Бец, та реакційно налаштованою "верхівкою" університету.

У 1884 році на святкуванні 50-річного ювілею університету св. Володимира В.О. Бец не був обраним почесним професором і взагалі не був нічим відзначений; його взаємини з університетським керівництвом у ці роки були особливо напруженими. У 1890 році після закінчення чергового терміну роботи В.О. Беца на посаді завідувача кафедри.

Ставлення до В.О. Беца з боку реакційної чиновницької верхівки університету погіршилось, його замовчують, ігнорують, створюють перешкоди на шляху здійснення будь-якої його ініціативи, будь-якого починання. У розквіті творчих сил талановитий вчений і педагог, 56-річний професор В.О. Бец вирішує не подавати документи на конкурс і не балотуватись на новий термін роботи на посаді завідувача кафедри анатомії університету св. Володимира і залишає університет, віддавши йому майже 30 років наукової й педагогічної діяльності.

Доля качанівського скарбу та видання "Исторические деятели Юго-Западной России в автобиографиях и портретах". За життя Тарновський перетворив Качанівку на своєрідний музейний осередок і всіляко намагався популяризувати своє зібрання. Він підготував і видав власним коштом у Києві в 1893 і 1898 роках два каталоги колекції, альбом "Офорты Шевченка в коллекции В.В.Тарновского" (1891 р.). Не з доброї волі В.В. Тарновський-молодший вимушений був 1898 року продати знамениту садибу промисловцю П. Харитоненкові. Величезні витрати на розширення й будівництво Качанівського парку, щедрі пожертви на пам'ятники Богданові Хмельницькому в Києві та Котляревському в Полтаві, на видання місячника "Киевская старина" і створення Київської громадської бібліотеки, археологічні дослідження на Княжій горі й упорядкування могили Шевченка в Каневі, багато інших безкорисливих витрат – усе це поставило Тарновського на межу розору. Вивіз з собою найдорогоцінніший свій скарб – колекцію українських старожитностей, у яку господар "Ка-

В.В. Тарновський

В.Б. Антонович

В.О. Беца

чанівки" вклав не тільки величезні кошти, а й душу, якій присвятив усе свідоме життя. У 1897 подарував свою колекцію музею Чернігівського губернського земства. Лише 1902 року у Чернігові було відкрито музей українських старожитностей В.Тарновського (тепер – Чернігівський історичний музей). Частина його збірки стала основою для створення Національного музею Т.Г. Шевченка у Києві та музею поета у Каневі.

Про цінність і багатство колекції Тарновського тепер можна судити лише завдяки старим каталогам. Так уже склалася доля цієї не оціненої збірки, що вона, з одного боку, начебто існує, а з другого – її мовби нема. Пророчими виявились слова відомого українського історика Олександра Лазаревського, які він, перебуваючи в маєтку Тарновського 1888 року, записав в альбом автографів "Качанівка": "Захоплюючись колекцією і з тривогою думав про її майбутнє". Недаремно виявилась та тривога...

Відлучення впродовж кількох десятиліть українських науковців від інтелектуальної спадщини вітчизняних істориків XIX – перших десятиліть XX століття обумовило справжній ажіотаж у 90-х роках минулого, XX століття навколо повернення суспільному загалу її кращих і найменш відомих зразків. Цей своєрідний "бум" торкнувся і такого фундаментального твору, як "Исторические деятели Юго-Западной России в биографиях и портретах" В. Антоновича та В. Беца, окремі глави якого перевидувалися на шпальтах журналів ["Український історичний журнал". – 1990. – №9; 1991. – №3, 5, 7]. Історичні студії Антоновича і Беца користуються особливою популярністю серед дослідників і краєзнавців і до

нині. Важко переоцінити їх значення в українському національному відродженні та становленні національної культури.

Рідко яка сучасна публікація присвячена біографії відомих українських діячів обходиться без розміщення в ній портретів знайомих державних і культурних діячів України XVI–XVIII ст., які були знайдені та надруковані славнозвісним київським анатомом.

За майже сто тридцять років цю знакову для кожного українця працю було перевидано раритетним способом у перекладі українською мовою лише один раз. У цих знакових для кожного українця книгах зосереджені портрети визначних державних і культурних діячів України XVI–XVIII ст. На жаль, наклад цих видань був настільки обмежений, що до нашого часу вони дійшли в поодиноких примірниках.

Необхідно вивчити і освітити життя Беца, повне самовідреченої любові і праці для нашого народу і його культури. Спадщина Беца як вченого, як громадського діяча і як національно свідомої особистості не досліджена і не спопуляризована. Натомість, завдяки копійчкій науковій праці й подвижництву Беца зробив визначний внесок у розвиток вітчизняної науки.

В.О. Беца належав до видатних діячів української культури. Через його праці з дивовижною різноманітністю розкриваються індивідуальні риси характеру та темпераменту, втілено духовний образ української інтелектуальної еліти.

Перспективи подальших досліджень наукової та культурної спадщини В.О. Беца полягають у детальному описі та каталогізації оригінальних гістологічних препаратів всесвітньо відомої колекції українського морфолога та упорядкуванні його творів.

НАУЧНОЕ И КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОЕ НАСЛЕДИЕ В.А. БЕЦА

В.Г. Черкасов, Л.П. Бедная

Ключевые слова: открытие и прогрессивные идеи известного украинского анатома и гистолога В.А. Беца (1834-94), как родоначальника современного учения о цитоархитектонике коры большого мозга, нашли свое продолжение и развитие в исторических исследованиях.

Ключевые слова: научные достижения В.А. Беца; кора полушарий большого мозга; цитоархитектоника; пирамидные клетки Беца; история медицины.

SCIENTIFIC, CULTURAL AND EDUCATIONAL HERITAGE OF V.O. BETZ

T.D. Nykula, V.O. Moysyenko

Abstract. V. A. Betz - a prominent Ukrainian anatomist and histologist (1834-94), professor at Kiev University who marked the beginning of research into the cytoarchitectonics of the cerebral cortex. His progressive ideas found their extension and development in historical investigations.

Key words: V.O. Betz scientific progress; cerebral cortex; cytoarchitectonics; history of medicine.

ЛІТЕРАТУРА

1. Москаленко В.Ф., Черкасов В.Г. Світова слава українського анатома професора Володимира Олексійовича Беца (до 175-річчя від дня народження). // Науковий вісник Національного медичного університету імені О.О. Богомольця. - 2009. - №1. - С. 170-175.
2. Иконников В.С. "Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Университета Святого Владимира (1834-1884)", К., 1884.
3. Университетские известия. - Киев, 1874. - №1, часть официальная. - стр.17-20
4. Антонович В.Б., Беца В.А. Исторические деятели юго-западной России в биографиях и портретах. По коллекции В.В. Гарновского. - К.: тип. КУ, 1883 г. - 110 с., 18 л. илл.
5. Папета С. Качанівка //Родовід. - 1996. - Число 14. - С.31.
6. В.І.Сергійчук. Доля української національної символіки. - Київ, 1990. - с.148/
7. "Качанівка", Альбом автографів 2010
8. Кукуев Л.А. - "Владимир Алексеевич Беца" // "Невропатология и психиатрия". - 1949. - т. 18. - № 3. - 46-51.
9. Соч.: Анатомические и гистологические исследования. Избранные труды, под ред. и со вступ. ст. А. А. Хачатуряна, М., 1950/
10. Braak H. and Braak E. The pyramidal cells of Betz within the singular and precentral gigantopyramidal field in the human brain. The Golgi and pigmentoarchitectonic study// Cell Tissue Res. - 1976.- P.103-119.
11. Brodmann K. Beitrage zur histologischen Localization der Grosshirnrinde. I. Mitteilung: die Regio rolandica.// J Psychol Neurol. - 1903. - № 2. - P. 79-107.
12. Campbell MJ, Hof PR, Morrison JH. A subpopulation of primate corticocortical neurons is distinguished by somatodendritic distribution of neurofilament protein.// Brain Res. - 1991. - 539. -- P. 133-136.
13. White LE, Andrews TJ, Hulette C, Richards A, et al. Structure of the human sensorimotor system. I: Morphology and cytoarchitecture of the central sulcus.// Cerebral Cortex. - 1997. №7(1).- P.18-30.
14. Mayhew T.M. Basic stereological relationships for quantitative microscopical anatomy--a simple systematic approach.// J Anat. - 2003 August; 129 (Pt 1). - P. 95-105.
15. Claire-Benedicte Rivara, Chet C. Sherwood, Constantin Bouras, and Patrick R. Hof. Stereologic Characterization and Spatial Distribution Patterns of Betz Cells in the Human Primary Motor Cortex.// The Anatomical Record. - 2003 Part A. - Vol.270a. - P.137-151.
16. Sasaki S., Iwata M. Ultrastructural study of Betz cells in the primary motor cortex of the human brain.// Journal of anatomy. - 2001. - Vol. 199. - №6. - P. 699-708.
17. Toft Mette Helene; Gredal Ole I; Pakkenberg Bente. The size distribution of neurons in the motor cortex in amyotrophic lateral sclerosis.// Journal of Anatomy. - 2005. - Vol. 207. №4. - P. 399-407.
18. Conn Michael P. Neuroscience in Medicine - 2008. New York, Humana Press. - 816 P.
19. Hill J., Dierker D., Neil J., et al. A Surface-Based Analysis of Hemispheric Asymmetries and Folding of Cerebral Cortex in Term-Born Human Infants.//The Journal of Neuroscience. - 2010. - Vol.30. - № 6. - P.2268-2276.